

نقش راهبردی شاخص‌های امنیت اقتصادی در تقویت امنیت ملی کشور

(مطالعه موردی: نقش مرزبان اقتصادی جمهوری اسلامی ایران)

محسن عزیزی^۱

محمد خضری^۲

رضا کاویانی^۳

حسن خداوردی^۴

تاریخ پذیرش نهایی: ۱۳۹۷/۰۷/۱۷

تاریخ دریافت: ۱۳۹۷/۰۳/۲۲

فصلنامه آفاق امنیت / سال یازدهم / شماره سی و نهم - تابستان ۱۳۹۷

چکیده

با پایان گرفتن دوره جنگ سرد و کاهش نسبی درجه اهمیت جنبه‌های نظامی امنیت ملی و افزایش اهمیت جنبه‌های دیگر، به خصوص بُعد اقتصادی امنیت ملی، نمود آشکارتری یافت. درحالی‌که در گذشته قدرت اقتصادی فقط به‌عنوان مبنایی برای تقویت قدرت نظامی محسوب می‌شد، امروزه بُعد اقتصادی امنیت ملی به‌تدریج به‌عنوان نقطه مرکزی امنیت ملی درآمده است. بُعد اقتصادی امنیت ملی که به امنیت اقتصادی مشهور است یکی از وجوه اصلی امنیت ملی محسوب می‌شود. اصولاً امنیت اقتصادی، حمایت از منافع اقتصادی یک کشور برای مانع‌شدن از اقدامات، فعالیت‌ها و حوادث تهدیدکننده این منافع است. گمرک به‌عنوان مرزبان اقتصادی کشور یکی از سازمان‌هایی است که نقش بسزایی در حفاظت و امنیت اقتصادی کشور ایفا می‌کند. تعیین میزان نقش گمرک بر ابعاد امنیت اقتصادی و به‌خصوص مقاومت‌سازی اقتصاد کشور و اینکه چگونه گمرک می‌تواند در جهت بهبود شاخص‌های امنیت اقتصادی مؤثر واقع شود، چرایی این مطالعه است. به‌این ترتیب، براساس نظراتخبگان فعال در سازمان گمرک و حوزه تجارت به شناسایی شاخص‌های امنیت اقتصادی پرداخته شد. برای تکمیل و تحکیم نتایج از الگوهای تصمیم‌گیری چندمعیاره و از روش تحلیل سلسله‌مراتبی (AHP) برای وزن‌دهی و تعیین درجه اهمیت هر یک از شاخص‌های امنیت اقتصادی، استفاده شد. نتایج نشان داد که از دید خبرگان و فعالان در حوزه تجارت و گمرک، مهم‌ترین شاخص امنیت اقتصادی، تولید ناخالص داخلی است. ضرورت توجه به معیارهای اقتصاد مقاومتی، استفاده از سامانه‌های الکترونیکی بومی، شفافیت و تسهیل رویه‌های گمرکی به‌ویژه برای صادرکنندگان در کنار سایر عوامل می‌تواند در جهت ارتقای امنیت اقتصادی کشور مؤثر واقع شود.

واژگان کلیدی: امنیت اقتصادی؛ مرزبان اقتصادی؛ اقتصاد مقاومتی؛ قاچاق کالا؛ تجارت خارجی

۱. دانشجوی دکتری روابط بین‌الملل، دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه آزاد اسلامی، واحد تهران جنوب
edris127@yahoo.com

۲. نویسنده مسئول: استادیار گروه اقتصاد، دانشکده اقتصاد و حسابداری دانشگاه آزاد اسلامی، واحد تهران جنوب
khezri380@gmail.com

۳. استادیار گروه علوم سیاسی، دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه آزاد اسلامی، واحد تهران جنوب
rkaviani95@yahoo.com

۴. استادیار گروه علوم سیاسی، دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه آزاد اسلامی، واحد تهران جنوب
hakhodaverdi@gmail.com

مقدمه

«امنیت، یکی از اساسی‌ترین و اصلی‌ترین نیازهای یک ملت و یک کشور است. مهم‌ترین مشکل برای یک کشور وقتی به وجود می‌آید که در محیط کار، در محیط زندگی، در محیط تحصیل و در فضای عمومی جامعه، مردم احساس امنیت نکنند. اینجاست که مغزهای فعال، دست‌های توانا و سرانگشتان ماهر، هیچ‌یک نخواهند توانست مسئولیت مهمی را که هرکدام بر دوش دارند، به‌انجام برسانند. در فضای امنیت است که هم تلاش علمی، هم تلاش اقتصادی، هم روحیه و نشاط و هم همه فعالیت‌های یک کشور می‌تواند به‌درستی برنامه‌ریزی شود و با دقت دنبال گردد و به نتایج خود برسد» (بیانات امام خامنه‌ای (مدظله) در مراسم فارغ‌التحصیلی جمعی از کارکنان نیروی انتظامی، ۱۳۷۹/۰۷/۱۸).

امنیت، از جمله دیرپاترین آمال بشر و یکی از لوازم و شروط بهزیستی و بهروزی وی تلقی شده و از دیدگاه مازلو، ابزار حرکت به سوی «خودشکوفایی انسانی» محسوب می‌شود (فینی‌زاده بیگدلی، ۱۳۹۵: ۱۱۳). بشر، از همان ابتدای ورود به هستی با معمایی تحت عنوان معمای امنیت روبه‌رو بوده است؛ چراکه عوامل محیطی، مهم‌ترین تهدیدکننده حیاتی‌ترین ارزش بشر یعنی بقا به‌شمار می‌آمدند (قاسمی، ۱۳۹۰: ۳۲۱). بوزان، امنیت را آزادی از تهدید و توان دولت‌ها و جوامع برای حفظ هویت مستقل خود معرفی کرده است (Udovic, 2006: 5). امروزه مفهوم امنیت تحول یافته و دارای ابعاد تازه‌ای شده است، به‌گونه‌ای که دولت‌ها، امنیت، به‌ویژه امنیت ملی را در توسعه اقتصادی - تجاری و نه در اسلحه سراغ می‌گیرند (افتخاری، ۱۳۸۹: ۸۲). پیوند میان تجارت و امنیت ملی، تاریخی طولانی دارد. شاید بتوان ریشه دیدگاه‌هایی را که به رابطه میان تجارت بین‌الملل و امنیت ملی توجه کرده‌اند، در نظریه‌های مرکانتیلیستی قرون ۱۵ و ۱۶ میلادی، یافت. مرکانتیلیست‌ها، تجارت را وسیله کسب قدرت می‌دانستند. جمله "همسایه‌ات را گدا کن"، از معروف‌ترین شعارهای منتسب به مرکانتیلیست‌هاست که تجارت را در افزایش و کسب تراز تجاری مثبت برای قدرتمندشدن می‌دانستند (Lester, 2008: 24) و بهترین راه ثروتمندشدن یک کشور را صدور کالا، بیش از ورود آن می‌دانستند. در این راه بود که گمرکات به حمایت از تولیدات داخلی شتافت و کنترل دولت بر تجارت با تهدید واردات و تشویق صادرات افزایش یافت (سالواتوره، ۱۳۹۳: ۲۱). در دوران معاصر، پیچیدگی روابط در محیط داخلی و بین‌المللی دولت‌ها، موجب درهم‌تنیدگی هرچه‌بیشتر تجارت بین‌الملل با منافع امنیت ملی آنها شد. این واقعیت پس از جنگ جهانی دوم علی‌الخصوص پایان‌گرفتن دوره جنگ سرد، با کاهش نسبی درجه اهمیت جنبه‌های نظامی و سیاسی امنیت ملی و افزایش اهمیت جنبه‌های دیگر، به‌خصوص بُعد اقتصادی امنیت ملی، نمود آشکارتری یافت.

با عنایت به مفهوم امنیت اقتصادی، یکی از نهادهایی که تأثیرات اساسی و مستقیم بر امنیت اقتصادی کشور دارد، گمرک است. گمرک به‌عنوان مرزبان اقتصادی کشور بر امنیت اقتصادی و اجرای سیاست‌های اقتصاد مقاومتی از اهمیت فوق‌العاده‌ای برخوردار است و عملکرد مناسب آن در این زمینه بر کل فعالیت اقتصادی تأثیرگذار است. این سازمان نقش مهمی در فرایند تجارت خارجی داشته و رتبه سوم را در وصول درآمدهای کشور دارد. گمرک جمهوری اسلامی ایران از طریق تسهیل تجارت و ساده‌سازی رویه‌های گمرکی می‌تواند با کاهش زمان تشریفات گمرکی و به‌تبع آن کاهش هزینه، قدرت رقابتی تولیدکنندگان و رفاه مصرف‌کننده را ارتقا دهد. فعالیت‌های گمرک در ارتباط مستقیم با اهداف و اولویت‌های کشور در زمینه‌های اخذ حقوق و عوارض گمرکی، اعمال سیاست‌های بازرگانی، حفاظت از جامعه در مقابل کالاهای زیان‌آور، پرتوزا و تقلبی، حفاظت از آثار فرهنگی و تاریخی، حفاظت‌های زیست‌محیطی و مقابله با قاچاق کالا است (طباطبایی و ثابتی، ۱۳۸۹: ۱۲۷). رویه‌های گمرکی یعنی صادرات و واردات، نقشی اساسی در بنیة اقتصادی یک کشور ایفا می‌نماید. تجارت بین‌المللی در جهان بدون استفاده از خدمات و رویه‌های گمرکی معنا و مفهومی ندارد. گمرک به‌عنوان یکی از اجزای مهم و لاینفک تجارت خارجی هر کشور، محل تماس، ارتباط و ارائه اطلاعات از جانب عاملین تجارت و مجری قوانین و مقررات و دستورالعمل‌های صادره در زمینه امور صادرات و واردات است. اهمیت نقش گمرک به حدی است که میزان سرعت و کارایی آن برخی اوقات به‌عنوان معیاری برای ارزیابی فعالیت‌های تجارت خارجی هر کشور و یا حتی اقتصاد کلان آن کشور در نظر گرفته می‌شود. در واقع، مهم‌ترین نقش گمرک، ارتقای کارایی فرایند صادرات و واردات و تأمین و تحلیل آمار و اطلاعات مربوط به تجارت خارجی کشورهاست. به همین دلیل است که امروزه سامانه‌های کنترلی و صیانتی گمرک، جزء حیاتی هرگونه برنامه تسهیل تجارت است (UNCTAD, 2006).

در این مطالعه، اینکه گمرک به‌عنوان مرزبان اقتصادی کشور چگونه و از چه سازوکارهایی بر امنیت اقتصادی اثرگذار است، مورد بررسی قرار خواهد گرفت و با بررسی موضوع یادشده در منابع، متون علمی و همچنین استفاده از نظر نخبگان فعال در سازمان گمرک و حوزه تجارت خارجی، راهکارهایی برای بهبود عملکرد گمرک در جهت ارتقای امنیت اقتصادی و مقاوم‌سازی اقتصاد کشور ارائه خواهد شد.

مبانی نظری و پیشینه پژوهش

هرچند در دوران پس از جنگ جهانی دوم تا اواخر قرن بیستم و به خصوص طی دوران جنگ سرد، امنیت کشورها در مقابل تهدیدات خارجی، مهم‌ترین دغدغه موجود بوده و حوزه‌های امنیت نظامی و سیاسی بیش از امنیت اقتصادی مورد توجه قرار داشتند، لیکن با پایان یافتن دوران جنگ سرد و شکل‌گیری روابط جدید در نظام بین‌الملل، اولویت‌های امنیتی نیز دستخوش تحول شده و امنیت اقتصادی به‌عنوان مهم‌ترین وجه امنیت ملی، مطرح شد. روند جهانی‌شدن، گسترش تجارت بین‌الملل و جریان بین‌المللی سرمایه‌ها، مهم‌ترین عواملی هستند که امنیت اقتصادی را در صدر توجهات امنیتی قرار داده‌اند، به‌طوری‌که فراهم کردن بسترهای مناسب برای حمایت از سرمایه‌گذاران داخلی و جذب سرمایه‌های خارجی در کشورها بدون وجود امنیت اقتصادی، میسر نیست.

بُعد اقتصادی امنیت ملی که به امنیت اقتصادی مشهور است یکی از وجوه اصلی امنیت ملی محسوب می‌شود. امنیت اقتصادی به میزان حفظ و ارتقای شیوه زندگی مردم یک جامعه از طریق تأمین کالاها و خدمات، هم از مجرای عملکرد داخلی و هم حضور در بازارهای بین‌المللی اطلاق می‌شود (ماندل، ۱۳۸۸: ۱۰۷). به‌طور کلی، امنیت اقتصادی حمایت از منافع اقتصادی یک کشور به‌منظور مانع‌شدن از اقدامات، فعالیت‌ها و حوادثی است که این منافع را تهدید می‌کند (سویزی و محمدی، ۱۳۹۰: ۱۴۱). بنابراین، شاخص‌های امنیت اقتصادی عبارتند از: تأمین کالاها و خدمات برای جامعه، حفظ منافع اقتصادی کشور، ثبات بازارهای ملی، تجارت آزاد، توسعه پایدار تولید ناخالص داخلی، رشد بهره‌وری، نرخ پایین تورم، ثبات نرخ ارز، تعادل تراز پرداخت‌ها، حل مسائل مرتبط با مواد مخدر و قاچاق کالا و غیره (Wysokinska, 2013: 205). رهبر معظم انقلاب در خصوص اهمیت امنیت اقتصادی می‌فرمایند: "اینکه می‌گوییم امنیت مهم است، چون هر پیشرفت دیگری متوقف بر امنیت است. اقتصاد هم نیازمند امنیت است و باید بر یک نهاد امن بنا شود" (بیانات در جمع دانش‌آموختگان دانشگاه‌های افسری ارتش، ۱۳۹۶/۸/۳).

افاناسیوا و همکاران^۱ (۲۰۱۷)، رویکردهای مدرن مدیریت ریسک و نحوه کاربرد آنها در گمرک را بررسی کردند. در این پژوهش آنها بهترین شیوه‌های اروپا و جهان در مورد روش‌ها و ابزارهای مدیریت ریسک در امور گمرکی را تجزیه و تحلیل کردند. در این راستا، مطابق با الزامات کنوانسیون کیوتو، مدیریت ریسک، اصلی‌ترین روش‌های کنترل گمرک مدرن است. روش‌های مبتنی بر مدیریت ریسک و تمرکز بر کنترل گمرک در مناطقی که بیشترین خطر را دارند، اجازه می‌دهد که اکثر کالاها و افراد با هزینه کم از واحدهای

بازرسی در مرز گمرک عبور کنند.

جونز و روزنبلوم^۱ (۲۰۱۳)، نقش گمرک در حفاظت از مرزهای امریکا را باتمرکزبر تسهیل تجارت و حفظ امنیت را بررسی و تحلیل کردند. در این پژوهش، اقدامات انجام شده در فرایند تأمین امنیت و ایمنی تجارت و کاهش قاچاق کالا بررسی شده است.

در پژوهش حیدری و همکاران (۱۳۹۶)، با هدف تعیین اولویت سیاست مالی مبتنی بر راهبرد اقتصاد مقاومتی به بررسی سیاست‌های مالی پرداخته شده و همچنین الگوهای فکری اقتصادی در ایران به منظور تعیین میزان نزدیکی آنها با راهبرد اقتصاد مقاومتی در زمینه سیاست مالی، بررسی شده است. زمینه معیارهای عدالت اقتصادی، رشد اقتصادی، ثبات اقتصادی، درون‌زایی اقتصادی و مقاومت در برابر تهدیدات به‌عنوان شاخص‌های اقتصاد مقاومتی انتخاب شده‌اند، آنگاه با استفاده از روش تحلیل سلسله‌مراتبی (AHP)، خط‌مشی‌های منتخب از سیاست مالی به‌لحاظ دارا بودن بیشترین تأثیر در تحقق راهبرد اقتصاد مقاومتی، اولویت‌بندی شده‌اند و به کمک روش AHP الگوهای فکری فعال در اقتصاد ایران، به‌لحاظ میزان نزدیکی آنها به راهبرد اقتصاد مقاومتی در زمینه سیاست مالی، رتبه‌بندی شدند.

تأمین منافع ملی، مهم‌ترین معیار کشورها در تمام اقدام‌های آنها در زمینه‌های گوناگون است. موسوی زنور (۱۳۹۳)، در بررسی رابطه امنیت ملی و تجارت بین‌الملل، امنیت اقتصادی جمهوری اسلامی ایران را در پرتو تجارت بین‌الملل بررسی کرد. اصولاً مهم‌ترین وظایف دولت‌ها در قبال مردمانشان در حوزه امنیت اقتصادی، دو رویکرد کلی در رابطه با تجارت، یعنی حمایت‌گرایی و آزادسازی را مدنظر قرار می‌دهند. در همین راستا و از آنجاکه تجارت بین‌الملل و ملاحظات امنیت ملی، هریک می‌تواند دیگری را تضعیف یا تقویت کند، لزوم ترکیب منطقی سیاست‌های آزادسازی تجاری و حمایت‌های مقتضی در کشور، به‌ویژه از طریق همگرایی با ترتیبات تجاری بین‌المللی، همچون سازمان جهانی تجارت به‌منظور تحقق مهم‌ترین اهداف جنبه‌های اقتصادی امنیت ملی، یعنی توسعه و رفاه اقتصادی اهمیت دارد (موسوی زنور، ۱۳۹۳).

مفهوم‌شناسی امنیت اقتصادی بیان می‌کند که امنیت اقتصادی چهره جدید و مهم امنیت در دنیای معاصر است که در همه سطوح فردی، اجتماعی و ملی توجه نظریه‌پردازان حوزه امنیت را به خود جلب کرده است. این وجه از امنیت گرچه در تاریخ زندگی اقتصادی بشر همیشه به نوعی وجود داشته است، لیکن در بستر جهانی‌شدن، ابعاد و ویژگی‌های تازه‌ای یافته که اهمیت آن را تا رتبه اول میان سایر ابعاد، ارتقا داده است (سیف، ۱۳۸۹).

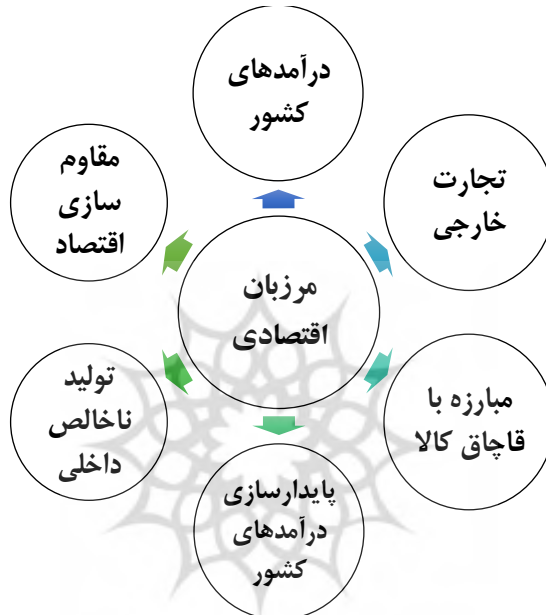

براین اساس، می‌توان به نقش پررنگ گمرک در امنیت اقتصادی، نگاهی تازه داشت. به‌طوری‌که معمارنژاد و همکاران (۱۳۹۲)، نظام گمرکی و ضرورت‌های تحول آن را (مبانی، برنامه‌ها و اقدامات انجام‌شده) بررسی کردند. با بررسی روند رشد عملیات تجاری در رویه‌های واردات، صادرات، ترانزیت و درآمدهای گمرکی طی برنامه‌های چهارم و پنجم توسعه کشور، چالش‌های پیش روی گمرک، نظام گمرکی به‌عنوان یکی از محورهای طرح تحول اقتصادی نظام اسلامی بیان شد. در این راستا تصویب قانون امور گمرکی، تصویب آیین‌نامه قانون جدید، اصلاحات آیین‌نامه اجرایی قانون مقررات صادرات و واردات، ایجاد مدل فیزیکی پنجره واحد تجاری، راه‌اندازی سامانه ارزش وب‌بنیاد، تجهیز مبادی ورودی و خروجی به دستگاه‌های کنترلی، ارتقای سلامت اداری، طرح آمایش گمرک، ایجاد گمرکات اختصاصی، ایجاد دروازه مشترک تجاری با کشورهای هم‌مرز، پیشگیری و مبارزه مؤثر با قاچاق کالا در مبادی رسمی، بهره‌برداری از سامانه‌های هوشمند ورود و خروج کالا و بهره‌برداری از سامانه‌های هوشمند ترانزیت، از مهم‌ترین ضرورت‌های گمرک شناخته شده است. در راستای تجارت مرزی، کانتنز و لابلاند^۱ (۲۰۱۷)، ناامنی و نقش گمرک برای اختلافات منطقه‌ای را، براساس شش مطالعه میدانی در چاد، مالی، سودان، تونس، لیبی و آفریقای مرکزی، نشان دادند که پیامدهای ناخواسته سیاست‌های امنیتی، به‌طور ویژه در مورد تجارت و در نتیجه تولید درآمد است. علاوه‌براین بیان کردند که دولت‌ها برای جلوگیری از قاچاق و افزایش تأخیر، عملاً وظیفه تصمیم‌گیری را برعهده مأموران گمرک منطقه و واردکنندگان می‌گذارند تا در مورد میزان مالیات قابل قبول به میزان مشخص توافق کنند. در این راستا، به‌نظر می‌رسد که روش‌های متداول و کاربردی گمرکی توسط گمرک، نقش مهمی در سطح محلی ایفا می‌کنند.

رشد اقتصادی و سرمایه‌گذاری از حوزه‌هایی است که تحت تأثیر امنیت اقتصادی قرار داشته و در اکثر مطالعات تجربی از تغییرات و نوسان‌های این دو حوزه به‌عنوان نشانه‌های وجود یا عدم وجود امنیت اقتصادی و سطح آن استفاده شده است (Poirson, 1998). پیرسون (۱۹۹۸)، محیط امن اقتصادی، در کشورهای در حال توسعه را عامل مهمی برای تقویت سرمایه‌گذاری بخش خصوصی و بهره‌مندی از مزایای آن در جهت بهبود رشد اقتصادی می‌داند. بهبود امنیت اقتصادی، از طریق کاهش نااطمینانی نسبت به بازده سرمایه، باعث افزایش سطح سرمایه‌گذاری شده و عواملی که نااطمینانی به بازده سرمایه‌گذاری را کاهش می‌دهند، به‌طور مستقیم از طریق افزایش کارایی تخصیص منابع، رشد اقتصادی را نیز تقویت می‌کنند (Poirson, 1998).

براساس مطالعات صورت گرفته و همچنین مبانی نظری امنیت اقتصادی و نقش گمرک می‌توان گفت که امنیت اقتصادی دارای ابعاد و مفاهیم گسترده‌ای بوده و براساس دیدگاه‌های مختلف، می‌توان شاخص‌های متفاوتی را به‌عنوان شاخص امنیت اقتصادی تعریف کرد. شش شاخص اصلی امنیت اقتصادی عبارتند از: تولید ناخالص داخلی، مقاومت‌سازی اقتصاد، درآمدهای کشور، تجارت خارجی، قاچاق کالا و پایدارسازی درآمدهای کشور. براین‌اساس، نقش حراستی - کنترلی گمرک در هر یک از ابعاد امنیت اقتصادی در ادامه مورد بررسی قرار می‌گیرد.

نمودار ۱: مدل مفهومی نقش گمرک در امنیت اقتصادی کشور

گمرک و مقاومت‌سازی اقتصاد

یکی از ابعاد امنیت اقتصادی و مهم‌ترین سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی، مقاومت‌سازی اقتصاد کشور در برابر تکانه‌های خارجی است. هدف از مقاومت‌سازی اقتصاد، دستیابی به اقتصادی است که متکی به دانش و فناوری، عدالت‌بنیان، درون‌زا و برون‌گرا، پویا و پیش‌رو باشد. به‌طوری‌که هدف اصلی از ابلاغ سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی ابلاغی مقام معظم رهبری مد ظله‌العالی همین مفهوم مقاومت‌سازی اقتصاد است (دانش‌فر و همکاران، ۱۳۹۶: ۶۳). اقتصاد مقاومتی (که به نوعی بیانگر مقاومت‌سازی اقتصاد کشور است) روشی برای مقابله با تحریم‌ها علیه یک منطقه یا کشور تحریم شده است، در شرایطی که صادرات و

واردات هیچ‌کدام برای آن کشور مجاز نیست. اصطلاح اقتصاد مقاومتی اولین بار پس از محاصره غزه در سال ۲۰۰۵ که ناتوانی در امر صادرات، امکان صادرات و در نتیجه کشت بسیاری از محصولات کشاورزی از جمله توت فرنگی را کاهش داده بود، استفاده شد. در کشورمان، واژه اقتصاد مقاومتی برای اولین بار در دیدار کارآفرینان با مقام معظم رهبری در شهریور سال ۱۳۸۹ مطرح شد. اقتصاد مقاومتی به معنای شکوفایی اقتصادی و رفع مشکلات موجود در زیربخش‌های اقتصادی برای جلوگیری از امتیازدهی به دشمنان و بیگانگان و نیز کاهش اثرات فشارهای خارجی و تحریم‌ها بر اقتصاد داخلی است. به عبارت دیگر، اقتصاد مقاومتی عبارت است از تشخیص حوزه‌های فشار و تحریم و به دنبال آن تلاش برای کنترل و خنثی‌سازی اثرات آنها و در شرایط آمرانی تبدیل چنین فشارهایی به فرصت که به‌طور قطع، باور و مشارکت همگانی و اعمال مدیریت‌های عقلایی و مدبرانه پیش‌شرط و الزام چنین موضوعی است. همان‌طور که رهبر معظم انقلاب بیان کرده‌اند: "اقتصاد مقاومتی یعنی آن اقتصادی که در شرایط دشمنی‌ها و خصومت‌های شدید، می‌تواند تعیین‌کننده رشد و شکوفایی کشور باشد" (بیانات امام خامنه‌ای (مدظله) در دیدار دانشجویان، ۱۳۹۱/۰۵/۱۶). در واقع، تحریم‌ها مهم‌ترین عامل در مطرح شدن اقتصاد مقاومتی است. پرداختن به موضوع اقتصاد مقاومتی به دلایل مختلف امری مهم و ضروری است. "دشمن ما اتاق جنگ را برده است در وزارت خزانه‌داری؛ [اتاق] جنگ علیه ما به جای وزارت دفاع، وزارت خزانه‌داری آنهاست، به شکل فعال هم مشغولند." (بیانات در دیدار مسئولان نظام، ۱۳۹۷/۳/۲). از یک طرف، دشمنان کشور تلاش دارند تا نسبت به درهم‌ریختگی اقتصاد ایران اقدام کنند و از ناحیه اقتصاد ضرباتی را به کشور وارد کنند و از طرف دیگر، مقاومت در اقتصاد نسخه‌ای کارساز برای عبور از این مرحله است. از سوی دیگر، موضوع اقتصاد مقاومتی موضوعی بسیار بدیع، جدید و بکر است و تجربه منتشر شده مکتوبی در مورد آن وجود ندارد و قاعدتاً باید جوانب آن بررسی و مورد توجه قرار گیرد. از منظری دیگر، برای کشور جمهوری اسلامی ایران که مصمم است اقتصاد تک‌محصولی و مبتنی بر درآمد نفت را متحول نموده و به سمت عدم وابستگی به نفت حرکت کند، موضوع اقتصاد مقاومتی یک راهکار و نقشه راه سازنده است (رودری و قاسمی، ۱۳۹۶: ۱۰).

گمرک جمهوری اسلامی ایران در مسیر تحقق سیاست‌های کلی مقاوم‌سازی اقتصاد یا اقتصاد مقاومتی، دارای نقش، کارکرد و ویژگی‌هایی است. این ویژگی‌ها شامل نقش اساسی در کاهش وابستگی بودجه جاری به درآمدهای نفتی، نقش حمایتی در افزایش رونق تولید ملی و سرمایه‌گذاری، نقش تسهیل‌کننده در تجارت (گسترش صادرات، ترانزیت کالا

و سوخت)، نقش پیشرو در شفاف‌سازی و سالم‌سازی فعالیت‌های تجاری و گمرکی، نقش سازنده در توسعه دیپلماسی تجاری و اقتصادی با سازمان‌های منطقه‌ای و بین‌المللی و شرکای تجاری، نقش پدافندی در مقابله با تهدیدات و جنگ اقتصادی، نقش پیشران در رونق اقتصاد ملی و نقش صیانتی و حفاظتی از جامعه است (نشریه تخصصی گمرک، ۱۳۹۶: ۲۰).

براین‌اساس، گمرک از طریق ارتقای سطح تعامل و همکاری با سازمان‌های همجوار، منطقه‌ای و بین‌المللی گمرکی، چابک‌سازی و نوسازی مستمر ساختار، تشکیلات و ظرفیت‌سازی و استانداردسازی فرایندها و تسهیل تشریفات گمرکی به‌عنوان مرزبان تجاری و اقتصادی و مسئول اعمال حاکمیت دولت در تسهیل تجارت خارجی، نقشی پیشرو، پیشران و مؤثر در تحقق سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی، حمایت از تولید ملی و تسهیل و گسترش صادرات، ترانزیت، گردشگری و افزایش جذب سرمایه‌گذاری خارجی و رفع موانع تجاری و گمرکی فراروی فعالان اقتصادی، بخش صنعت و تجارت در راستای مقاوم‌سازی اقتصاد ایفای نقش می‌نماید (نشریه تخصصی گمرک، ۱۳۹۶: ۱۰).

ارتباط گمرک و درآمدهای کشور

در شرایطی که دولت برای تأمین هزینه‌های خود با کسری درآمد روبه‌روست، از دریافت سود بازرگانی و عوارض گمرکی به‌عنوان درآمدهای قابل‌حصول، محروم و به کمبود بودجه گرفتار می‌شود، زیرا به‌جای اینکه این درآمدها وارد خزانه شده و صرف تولید کالاهای مشابه و رقیب شود به جیب واسطه‌ها و طرف‌های خارجی می‌رود. برآوردها نشان می‌دهد به‌ازای هر یک میلیارد دلار کالای قاچاق وارداتی، حداقل ۱۰۰۰ میلیارد ریال درآمد گمرکی دولت وصول نمی‌شود (رفعتی، ۱۳۷۷: ۵۸). برآورد دیگری نشان می‌دهد، به‌ازای هر ۴ میلیارد دلار قاچاق کالا، مبلغی حدود ۲۰ تریلیون و ۵۰۰ میلیارد ریال وجه کم‌تر به صندوق دولت واریز می‌شود (نورمحمدی، ۱۳۸۳: ۲۸۳). همچنین برآورد میزان خسارت وارد به صندوق دولت در سال ۱۳۸۰ برای تعداد ۷ قلم کالای کثیرالقاچاق شامل تلویزیون، پارچه، قطعات رایانه، لوازم بهداشتی و آرایشی، لوازم بدکی خودرو، موز، گوشی تلفن همراه و سیگار بدون محاسبه مالیات بالغ بر ۱۰ هزار و ۳۱۰ میلیارد ریال بوده است (معاونت طرح و برنامه گمرک، ۱۳۸۱: ۵۴).

منبع مهم برای تأمین درآمد دولت، جمع‌آوری مالیات است. قاچاق و اقتصاد سیاه، مانع دولت در ایجاد درآمد کافی از طریق مالیات می‌شود، زیرا فرار مالیاتی در قاچاق آثار اقتصادی خود را بر بودجه و دیگر متغیرهای اقتصادی مانند نرخ تورم و اشتغال می‌گذارد (محمدی، ۱۳۷۷) و درآمدهای که از تولید و مصرف کالا در بازار رسمی می‌توانست عاید

خود کند در بازار مخفی قاچاق، پنهان می‌ماند و به صندوق دولت واریز نمی‌شود. از دیگر تبعات منفی کاهش درآمدهای مالیاتی، اختلال در سیاست‌های حمایتی دولت از افراد آسیب‌پذیر و تولیدات داخل و افزایش فشار مالیاتی به بخش رسمی اقتصاد و حقوق بگیران است (همدمی خطبه‌سرا، ۱۳۸۷: ۲۰۱). همچنین اجبار دولت را به استقراض خارجی در شرایطی خاص سبب می‌شود (ارشدی، ۱۳۷۷: ۱۹).

گمرک و تجارت خارجی

اهمیت موضوع تجارت بین‌الملل و نقش عمده گمرکات به‌عنوان مرزبان اقتصادی کشورها و همچنین تأثیر بسزای گمرکات در اجرای سیاست‌ها و برنامه‌های توسعه اقتصادی و اقتدار آنها در عرصه بین‌الملل جهت تبیین منافع کشورها و همچنین الزام اشراف بر مبانی نظری تجارت بین‌الملل از یک‌سو و جنبه‌های کاربردی آن در سطح بین‌الملل و سازمان‌های بین‌المللی از سوی دیگر و نیز مذاکرات تجاری با کشورهای دیگر، باعث استفاده حداکثری از فرصت‌ها و منافع حاصله می‌باشد (طباطبایی و ثابتی، ۱۳۸۹: ۱۲۷).

اهمیت نقش گمرک به حدی است که میزان سرعت و کارایی آن بعضی اوقات به‌عنوان معیاری برای ارزیابی فعالیت‌های تجارت خارجی هر کشور و یا حتی اقتصاد کلان آن کشور در نظر گرفته می‌شود. وفادار و بوداگی (۱۳۹۴)، در راستای بررسی رابطه بین تسهیل تجارت خارجی با میزان شفافیت قوانین و مقررات صادرات و واردات و قانون امور گمرکی دریافتند که بین تسهیل تجارت خارجی با میزان شفافیت قوانین و مقررات صادرات و واردات و قانون امور گمرکی، ارتباط مستقیمی وجود دارد.

گمرک و قاچاق کالا

"قاچاق، از لحاظ شرعی، یک عمل ممنوع و حرام قطعی است" (بیانات رهبر معظم انقلاب در دیدار مسئولان وزارتخانه‌های صنایع و بازرگانی، ۱۳۸۰/۴/۱۰). "قاچاقچیان کلان عامل تهدیدند، زیرا تجارت و داد و ستد سالم کشور را تهدید می‌کنند" (بیانات رهبر معظم انقلاب در دیدار مردم زاهدان، ۱۳۸۱/۱۲/۲). باتوجه به مفهوم و مضامین قاچاق و اقتصاد مقاومتی، ارتباط تنگاتنگ این دو روشن و آشکار است. طبیعی است که در شرایط ورود کالاهای قاچاق به کشور که تعطیلی تولید داخلی، پیامد گریزناپذیر آن است، بستر لازم برای حمایت از سرمایه‌گذاران و کارآفرینان ایرانی فراهم نیست. سرمایه‌گذار تا وقتی نسبت به سودآوری کار خود اطمینان نداشته باشد، دست به سرمایه‌گذاری نخواهد زد. یکی از وجوه امنیت سرمایه‌گذاری، اطمینان از وجود بازار است که وقتی در اختیار محصول خارجی قرار گرفت، این امنیت و اطمینان خاطر از میان خواهد رفت. بنابراین، در کنار سایر

عوامل و بسترهای حمایتی از تولید ملی و کار و سرمایه ایرانی، پیشگیری از ورود کالاهای خارجی به طریق قاچاق نیز یکی از این عوامل و زمینه‌هاست و اینها، خود همه وجوهی از اقتصاد مقاومتی به‌شمار می‌روند (جلیلی، ۱۳۹۵: ۲۰). ضعف‌های ساختاری در اقتصاد کشور، شاخص‌های اقتصادی را قبل از هر چیز تحت تأثیر قرار می‌دهد و احتمالاً پیامدهای نامطلوب‌تری از قاچاق به‌عنوان یک مشکل تبعی بر پیکر اقتصاد تحمیل می‌کند، درعین‌حال، این واقعیت را نمی‌توان نادیده گرفت که آثار تخریبی قاچاق در وهله اول متوجه صنایعی است که آنها را به رقابت در بازار داخل فرا می‌خواند و رفته‌رفته به رکود می‌کشاند. از این‌رو، با تنوع و حجم چشمگیر این کالاهای در کشور، وزن و سهم آنها در اقتصاد، غیرقابل‌انکار است (وطن‌پور، ۱۳۸۷: ۷۰).

گمرک و پایدارسازی درآمدهای کشور

وجود امنیت اقتصادی، بستر لازم را برای رشد پایدار اقتصادی و توسعه سرمایه‌گذاری فراهم می‌کند. اگرچه فرایند رشد و توسعه اقتصادی علاوه بر امنیت اقتصادی، نیازمند زیرساخت‌ها و عوامل بسترساز دیگری نیز هست، ولی در این میان، امنیت اقتصادی یک عامل اساسی به‌شمار می‌رود و بدون آن حتی در صورت وجود سایر عوامل زیربنایی، رشد اقتصادی مطلوب تحقق نمی‌یابد. به‌ویژه آنکه پایداری رشد اقتصادی در نبود امنیت اقتصادی امکان‌پذیر نبوده و توسعه سرمایه‌گذاری هم در یک محیط ناامن اقتصادی، تحقق‌پذیر نیست.

آلسینا و پروتی^۱ (۱۹۹۶)، اثر منفی عدم ثبات سیاسی را به‌عنوان عامل ناامن‌ساز اقتصادی بر سرمایه‌گذاری نشان دادند. برونیتی و همکاران^۲ (۱۹۹۸) نیز تأثیر منفی چندین شاخص مربوط به نوسانات سیاسی بر رشد اقتصادی را نشان داده است. بر این اساس، گمرک زمانی می‌تواند بر درآمدهای دولت نقش سازنده‌ای داشته باشد که علاوه بر افزایش درآمد، پایداری درآمدهای دولت را نیز تضمین نماید.

گمرک و تولید ناخالص داخلی

"یک رکن اقتصاد مقاومتی، حمایت از تولید ملی است؛ صنعت و کشاورزی" (بیانات امام خامنه‌ای (مدظله) در دیدار رئیس‌جمهوری و اعضای هیئت دولت، ۹۱/۶/۲) "تولید ملی، اساس و حلقه اساسی پیشرفت اقتصاد است" (بیانات امام خامنه‌ای (مدظله) در حرم مطهر رضوی، ۱۳۹۳/۱/۱). حیات اقتصادی هر کشور وابسته به تولید بوده و تولید، مهم‌ترین عامل پویایی سرمایه‌های مالی و انسانی است. زیرا تولید به اندازه‌ای در رشد مؤلفه‌های

1. Alesina and Perotti
2. Brunetti et al

ارزشی و اجتماعی مؤثر است که اگر سطح آن پایین باشد، توسعه این مؤلفه‌ها به‌خطر خواهد افتاد (نوری، ۱۳۸۳: ۳۲).

قاچاق وارداتی مانع از کنترل بهینه دولت بر مجموع هزینه‌های وارداتی و اختصاص ارز موجود به واردات کالاهای ضروری و سرمایه‌ای می‌شود که نقش بیشتری در رشد تولید ناخالص داخلی و رونق اقتصادی دارد. قاچاق با ایجاد تحریف در تولید ناخالص ملی، توان دولت را در اتخاذ روش‌های صحیح اقتصادی برای رسیدن به اهداف موردنظر کاهش می‌دهد، یا این اهداف و سیاست‌ها را کم‌اثر یا بی‌اثر کرده و آنها را از کارکرد موردانتظار می‌اندازد (نهبان، ۱۳۷۷: ۳۵).

از طرف دیگر، کاهش تولید داخلی ناشی از قاچاق، سبب کم‌شدن رقابت‌پذیری می‌شود و کشوری که رقابت‌پذیری در آن کم باشد سهمش از کل صادرات اجناس کم، و به واردات اضافه می‌شود. کاهش اشتغال در بخش تولید با افزایش جذب نیروی کار در بخش‌های دیگر اقتصادی غیرقابل جبران است. با کاهش بهره‌وری و تنزل اقتصادی، تراز پرداخت‌ها رو به وخامت می‌گذارد و عقب‌ماندگی صنعتی نسبت به رقبا و بازماندن از توسعه در معیارهای جهانی اتفاق می‌افتد (وایلد و همکاران، ۱۳۷۷: ۵۳).

جعفری صمیمی و اختیاری (۱۳۸۸)، تأثیر امنیت اقتصادی بر فرایند رشد اقتصادی را در کشورهای عضو کنفرانس اسلامی با تأکید بر ایران طی دوره ۱۹۹۷ تا ۲۰۰۵ بررسی کردند. نتایج نشان می‌دهد که متغیرهای رشد جمعیت، رشد نیروی کار، رشد سرمایه، سهم دولت در اقتصاد، نسبت سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی به تولید ناخالص داخلی و امنیت اقتصادی تأثیر مثبت و معنی‌داری بر رشد اقتصادی داشته، در حالی که متغیر نرخ تورم، تأثیر منفی بر رشد اقتصادی در کشورهای عضو کنفرانس اسلامی دارد. صیادزاده و همکاران (۱۳۹۲)، نیز اثر کسری بودجه بر امنیت اقتصادی ایران را بررسی کردند. در این پژوهش، ضمن بررسی شاخص‌های امنیت اقتصادی، تأثیر بلندمدت کسری بودجه بر مهم‌ترین متغیر امنیت اقتصادی، یعنی نرخ تورم، تبیین شد. براساس یافته‌های این مقاله، شوک‌های ساختاری و نوسانات کسری بودجه اثر مثبت و معنی‌داری بر نرخ تورم و اثر منفی و معنی‌داری بر رشد اقتصادی دارد، اما این اثرات از اثرات حجم پول خالص از کسری بودجه دولت کم‌تر است. ماشیری و سابله امپوفو (۲۰۱۵)، بیان می‌کنند که بسیاری از اقتصادهای در حال توسعه به‌شدت به مالیات مربوط به تجارت وابسته هستند که برای ایجاد رفاه و ایجاد ثروت آنها مفید است. در همین راستا بیان می‌کنند که قاچاق کالا می‌تواند به تضعیف رشد اقتصادی منجر شود.

روند شاخص‌های امنیت اقتصادی با تأکید بر نقش مرزبان اقتصادی

همان‌طور که پیشتر بیان شد، گمرک به‌عنوان مرزبان اقتصادی کشور از طریق تسهیل تجارت و ساده‌سازی رویه‌های گمرکی، می‌تواند قدرت رقابتی تولیدکنندگان را ارتقا دهد. علت آن است که به‌ازای هر روز تأخیر در واردات و صادرات کالا، هزینه اضافه به واردکننده و صادرکننده تحمیل می‌شود. همچنین به‌دلیل وابستگی تولید کشور به کالاهای سرمایه‌ای، مواد اولیه و واسطه‌ای و سهم بالای این کالاها در واردات کشور، نقش گمرک در تولید، مهم بوده و می‌تواند با تسهیل رویه صادرات کالاها و خدمات موجب تقویت بخش‌های تولیدی صادراتی شود. برای این منظور، می‌باید شاخص لجستیک تجاری کشور ارتقا یابد. شاخص عملکرد لجستیک تجارت که هر دو سال یکبار توسط بانک جهانی منتشر می‌شود، عملکرد کشورها را در شش زمینه مورد ارزیابی قرار می‌دهد که عبارت است از:

- کارایی فرایندهای ترخیص کالا؛
- کیفیت زیرساخت‌های لجستیکی؛
- سهولت در ارسال محموله‌های بین‌المللی؛
- شایستگی و کیفیت خدمات لجستیک؛
- توانایی در تعقیب و ردیابی کالاهای ارسالی؛
- میزان تحویل به‌موقع محموله‌ها.

ایران اسلامی در گزارش‌های قبلی این شاخص بین‌المللی که از سال ۲۰۰۷ به‌صورت دوسالانه توسط بانک جهانی اندازه‌گیری و پایش می‌شود، به‌ترتیب رتبه‌های ۷۸، ۱۰۳، ۱۱۲ و ۱۱۴ را داشته است (نمودار ۱).

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

نمودار ۱: رتبه کشورهای منطقه در شاخص لجستیک تجاری سال ۲۰۱۶ (۱۶۰ کشور)

منبع: بانک جهانی، ۲۰۱۶

روش‌شناسی پژوهش

در پژوهش حاضر برای جمع‌آوری اطلاعات از روش کتابخانه‌ای و میدانی (پرسشنامه‌ای) استفاده شده است. برای رسیدن به هدف پژوهش، پس از شناسایی شاخص‌ها و دسته‌بندی آنها، ابتدا وزن هر یک از آنها، با استفاده از روش سلسله‌مراتبی (AHP) اولویت‌بندی شد. AHP، یکی از روش‌های مرسوم در بحث تصمیم‌گیری چندمعیاره (MADM) است که از قابلیت‌های قابل توجهی برای رتبه‌بندی مؤلفه‌ها برخوردار است.

فن AHP یک روش تصمیم‌گیری است که تصمیم‌گیرنده یا گروه تصمیم‌گیری را قادر می‌سازد تا مسئله مورد نظر خود را شکل داده و براساس ساختار حاصله، مقایساتی را جهت تعیین اولویت گزینه‌های مطرح در تصمیم‌گیری انجام دهد. در این روش گزینه‌ای که بیشترین ارزش وزنی را کسب نماید، به‌عنوان بهترین گزینه انتخاب می‌شود. از جمله مهم‌ترین مزایای این روش استفاده از آن در تصمیم‌گیری با معیارهای کیفی است. مزیت دیگر این روش، ساختار دادن به مسئله تصمیم‌گیری با تشکیل سلسله‌مراتب است. طبقه‌بندی معیارها از بالا به پایین باعث می‌شود تا مسائل پیچیده به‌صورتی نظام‌مند توسط AHP مورد بررسی قرار گیرد.

این مهم که گمرک به‌عنوان مرزبان اقتصادی کشور بر کدام‌یک از ابعاد امنیت اقتصادی در هر یک از شاخص‌های مورد بررسی دارای اثرگذاری بیشتری بوده است، سنجیده شد. به‌این‌ترتیب، براساس نظرات خبرگان این مسئله مورد بررسی قرار گرفت. ابتدا شاخص‌های امنیت اقتصادی اولویت‌بندی شد و پس از اولویت‌بندی شاخص‌های گمرک، در هر یک از شاخص‌های امنیت اقتصادی نیز میزان نقش گمرک بر هر کدام از ابعاد، تعیین شد.

جامعه آماری شامل خبرگان و فعالان حوزه گمرک و تجارت (شامل کارکنان واحدهای نظارتی گمرک جمهوری اسلامی ایران، وزارت امور اقتصادی و دارائی، فعالان تجاری حوزه صادرات و واردات) بودند. حجم نمونه نیز باتوجه به سطح نمونه در دسترس و برابر با ۱۰۶ نفر تعیین شد. برای بررسی پاسخنامه‌ها و یافته‌های آماری، ابتدا میزان پایایی پرسشنامه‌ها براساس آلفای کرونباخ با استفاده از نرم‌افزار SPSS23، محاسبه شد. هرچه این مقدار به ۱ نزدیک باشد، پرسشنامه از اعتبار بیشتری برخوردار است.

جدول ۱: بررسی وضعیت پاسخگویان برحسب سابقه کار

سابقه کار	فراوانی	درصد	درصد تجمعی
کم‌تر از ۵ سال	۱۵	۱۴/۲	۱۴/۲
۵ - ۱۰ سال	۱۵	۱۴/۲	۲۸/۳
۱۱ - ۱۵ سال	۲۴	۲۲/۶	۵۰/۹
۱۶ - ۲۰ سال	۳۳	۳۱/۱	۸۲/۱
بیشتر از ۲۰ سال	۱۹	۱۷/۹	۱۰۰/۰
جمع	۱۰۶	۱۰۰/۰	

جدول ۲: بررسی وضعیت پاسخگویان برحسب مدرک تحصیلی

سابقه کار	فراوانی	درصد	درصد تجمعی
حقوق	۱۰	۹/۴	۹/۴
اقتصاد	۲۴	۲۲/۶	۳۲/۱
مدیریت	۴۲	۳۹/۶	۷۱/۷
علوم سیاسی	۱۴	۱۳/۲	۸۴/۹
سایر	۱۶	۱۵/۱	۱۰۰/۰
جمع	۱۰۶	۱۰۰/۰	

یافته‌های پژوهش

اولویت‌بندی شاخص‌های امنیت اقتصادی

در جدول ۳، نتایج حاصل از اولویت‌بندی شاخص‌های مورداندازه‌گیری برای امنیت اقتصادی آورده شده است. همان‌طور که در جدول قابل مشاهده است، نرخ ناسازگاری برای مدل برآوردشده ۰/۰۷ است. باتوجه به نتایج، مشخص است که نرخ ناسازگاری برآوردشده برای مدل از نرخ ناسازگاری قابل تحمل (۰/۱) کم‌تر است؛ لذا در مطالعه حاضر اطمینان از

پاسخ‌های پرسش‌شوندگان تأیید می‌شود. باتوجه به تأیید نرخ ناسازگاری می‌توان به نتایج حاصل از رتبه‌بندی اعتماد کرد. در همین راستا نتایج نشان می‌دهد که بین ابعاد امنیت اقتصادی تولید ناخالص داخلی با وزن ۰/۳۴، از دید نخبگان فعال در سازمان گمرک و حوزه تجارت خارجی، مهم‌ترین عامل در امنیت اقتصادی است. درآمدهای کشور و پایداری درآمدهای کشور هر کدام ۰/۲۰۲ از وزن امنیت اقتصادی را بین شاخص‌ها دارند. تجارت خارجی با وزن ۰/۱۱۷ در جایگاه سوم قرار دارد. دو شاخص قاچاق کالا و مقاوم‌سازی اقتصاد نیز به صورت مشترک با وزن ۶/۹ درصد در جایگاه چهارم قرار دارند.

جدول ۳: برآورد وزن معیارهای امنیت اقتصادی کشور

ردیف	فعالیت	وزن محاسباتی	رتبه
۱	درآمدهای کشور	۰/۲۰۲	۲
۲	تجارت خارجی	۰/۱۱۷	۳
۳	قاچاق کالا	۰/۰۶۹	۴
۴	پایداری درآمدهای کشور	۰/۲۰۲	۲
۵	تولید ناخالص داخلی	۰/۳۴۰	۱
۶	مقاوم‌سازی اقتصاد	۰/۰۶۹	۴
نرخ ناسازگاری		۰۰/۰۰۶۶۲	

منبع: محاسبات محقق

اولویت‌بندی معیارهای درآمدهای کشور

امنیت اقتصادی از طریق ۶ شاخص مورد سنجش قرار گرفت. در همین راستا، درآمدهای کشور به عنوان اولین شاخص امنیت اقتصادی بر اساس ۵ معیار بررسی شد. به طوری که می‌توان دریافت هر کدام از معیارهای مختلف باتوجه به نظر نخبگان فعال در سازمان گمرک و حوزه تجارت خارجی و با در نظر گرفتن نقش گمرک در امنیت اقتصادی چه میزان مؤثر هستند. نتایج مربوط به وزن معیارهای مؤثر بر درآمدهای کشور در جدول ۴ آورده شده است. همان‌طور که نتایج نشان می‌دهد، نرخ ناسازگاری پاسخ‌های مورد بررسی ۰/۰۲ است. این نرخ، بیانگر عدم وجود ناسازگاری بین پاسخ‌های مربوط به مقایسات زوجی است. در همین راستا "تسهیل و شفاف‌سازی فرایند صادرات و واردات و اجرای صحیح قوانین و مقررات مربوطه در گمرک"، مهم‌ترین عامل در بهبود درآمدهای دولت از دیدگاه خبرگان است.

جدول ۴: برآورد وزن معیارهای مؤثر بر درآمدهای کشور در راستای نقش گمرک در امنیت اقتصادی

ردیف	فعالیت	وزن محاسباتی	رتبه
۱	تسهیل و شفاف‌سازی فرایند صادرات و واردات و اجرای صحیح قوانین و مقررات مربوطه در گمرک	۰/۴۱۹	۱
۲	الکترونیکی شدن رویه‌های گمرکی	۰/۲۶۳	۲
۳	بهبود عملکرد ترانزیت کالاهای خارجی	۰/۰۶۲	۵
۴	ایجاد سامانه جامع امور گمرکی برای شفافیت درآمد فعالان تجاری و کاهش فرار مالیاتی	۰/۱۶۰	۳
۵	عملکرد گمرک در تنظیم تجارت خارجی و بهبود کسب‌وکارهای داخلی	۰/۰۹۷	۴
نرخ ناسازگاری		۰/۰۲	

منبع: محاسبات محقق

اولویت‌بندی معیارهای تجارت خارجی

در جدول ۵، به برآورد وزن معیارهای مؤثر بر تجارت خارجی در راستای نقش گمرک در امنیت اقتصادی کشور پرداخته شده است. باتوجه به آماره مربوط به نرخ ناسازگاری (۰/۰۰۸) می‌توان به عدم وجود ناسازگاری بین پاسخ‌های مربوط به مقایسات زوجی اطمینان خاطر پیدا کرد. در راستای بررسی نتایج جدول ۵، مشاهده می‌شود که کوتاه‌شدن زمان انجام تشریفات گمرکی و مکانیزه‌شدن آن از مهم‌ترین عوامل رونق تجارت خارجی است. به‌طوری‌که ۳۰/۶ درصد از نقش گمرک در تجارت خارجی ناشی از همین مسئله خواهد بود.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

جدول ۵: برآورد وزن معیارهای مؤثر بر تجارت خارجی در راستای نقش گمرک در امنیت اقتصادی

ردیف	فعالیت	وزن محاسباتی	رتبه
۱	دیپلماسی گمرکی ایران با سازمان جهانی گمرک (wco) و گمرکات سایر کشورها	۰/۱۲۲	۳
۲	شفافیت در عملیات و رویه‌های گمرکی برای افزایش فعالیت‌های فعالان صادرات و واردات	۰/۰۴۲	۵
۳	کوتاه‌شدن زمان انجام تشریفات گمرکی و مکانیزه‌شدن آن	۰/۳۰۶	۱
۴	ارتقای ظرفیت دولت برای پیشبرد اهداف توسعه اقتصادی با بهبود عملکرد تجارت خارجی	۰/۰۶۹	۴
۵	شفافیت در قوانین و مقررات و رویه‌های گمرکی برای کاهش هزینه‌های تجارت خارجی	۰/۲۰۲	۲
۶	استاندارد و ساده‌سازی رویه‌ها و تشریفات گمرکی	۰/۱۲۲	۳
۷	بهبود شاخص عملکرد لجستیک تجاری	۰/۰۶۹	۴
۸	راه‌اندازی برنامه‌های TIREPD و E-TIR (کارنه تیر الکترونیکی) برای ایجاد بستر امن ترانزیت کالا	۰/۰۶۹	۴
نرخ ناسازگاری		۰/۰۰۸۰۷	

منبع: محاسبات محقق

اولویت‌بندی معیارهای قاچاق کالا

در راستای بررسی نقش گمرک در کاهش پدیده قاچاق کالا برای بهبود امنیت اقتصادی کشور نیز ۸ معیار مورد سنجش و اولویت‌بندی قرار گرفت (جدول ۶). براین اساس، همان‌طور که در جدول مشاهده می‌شود، اجرای دقیق قوانین و مقررات مبارزه با فساد اداری، پیاده‌کردن دولت الکترونیک در گمرکات کشور و شفافیت در تعرفه‌ها و ثبات در سیاست‌گذاری‌های گمرکی برای کاهش فعالیت‌های رانت‌جویانه هرکدام با ۲۰/۳ درصد وزن و مجموعاً ۶۰/۹ درصد وزن از مهم‌ترین عوامل مؤثر بر کاهش پدیده قاچاق کالا است که باید در جهت کاهش قاچاق مورد توجه قرار گیرد.

جدول ۶: برآورد وزن معیارهای مؤثر بر قاچاق کالا در راستای نقش گمرک در امنیت اقتصادی

ردیف	فعالیت	وزن محاسباتی	رتبه
۱	حذف و کاهش پرداخت‌هایی غیر از تعرفه‌های رسمی قانونی	۰/۰۴۴	۴
۲	اجرای دقیق قوانین و مقررات مبارزه با فساد اداری	۰/۲۰۳	۱
۳	شفافیت عملکرد و ثبات در رویه‌های گمرکی	۰/۱۱۷	۲
۴	تدابیر گمرک در انسجام و ضابطه‌مند نمودن مبادلات مرزنشینان	۰/۰۷۰	۳
۵	ساده‌سازی و تسهیل رویه‌های گمرکی و حذف بوروکراسی زائد اداری	۰/۱۱۷	۲
۶	ساماندهی واحدهای گمرکی به‌ویژه ساماندهی معابر غیررسمی	۰/۰۴۴	۴
۷	پیاده‌کردن دولت الکترونیک در گمرکات کشور	۰/۲۰۳	۱
۸	شفافیت در تعرفه‌ها و ثبات در سیاست‌گذاری‌های گمرکی برای کاهش فعالیت‌های رانت‌جویانه در گمرک	۰/۲۰۳	۱
نرخ ناسازگاری		۰/۰۰۶۰۴	

منبع: محاسبات محقق

اولویت‌بندی معیارهای پایداری درآمدهای کشور

پایداری درآمدهای دولت، چهارمین شاخص امنیت اقتصادی است که در این پژوهش، مورد توجه قرار گرفته است. برای این منظور، براساس نظر نخبگان فعال در سازمان گمرک و حوزه تجارت خارجی و همچنین مطالعات و پیشینه پژوهش، ۶ معیار در راستای تعیین نقش گمرک در تأمین و پایداری درآمدهای دولت طراحی و نسبت به اولویت‌بندی آن اقدام شد. همان‌طور که نتایج جدول ۷، نشان می‌دهد، نرخ ناسازگاری اولویت‌بندی انجام‌شده ۰/۰۱ است. این نرخ، نشان‌دهنده عدم وجود ناسازگاری است. در راستای تعیین اولویت معیارها و گویه‌های مورد بررسی همان‌طور که مشاهده می‌شود، براساس نظر خبرگان "ثبات در بازار داخلی" با بهبود شرایط صادرات و ترخیص کالا مهم‌ترین نقش را در پایداری درآمدهای دولت دارد. به‌طوری‌که ۳۴/۲ درصد از وزن عوامل مؤثر بر پایداری درآمدهای دولت، ناشی از همین مسئله است.

جدول ۷: برآورد وزن معیارهای مؤثر بر پایداری درآمدهای دولت در راستای نقش گمرک در امنیت اقتصادی

ردیف	فعالیت	وزن محاسباتی	رتبه
۱	ایجاد واحدهای گمرکی اختصاصی صادرات سوخت برای تسهیل صادرات مشتقات نفتی	۰/۰۴۹	۵
۲	ثبات در بازار داخلی با بهبود شرایط صادرات و ترخیص کالا	۰/۳۴۲	۱
۳	تأمین حقوق دولت با تنظیم هوشمندانه تجارت خارجی و کنترل مؤثر بر صادرات و واردات کشور.	۰/۰۷۵	۴
۴	اجرای صحیح قوانین و مقررات و سیاست‌های تعرفه‌ای برای ثبات در درآمدهای گمرکی	۰/۲۰۶	۲
۵	الکترونیکی نمودن رویه های گمرکی به تأمین و پایداری درآمدهای دولت	۰/۱۲۲	۳
۶	افزایش درآمدهای دولت و کاهش وابستگی به منابع صادرات نفت با وصول عوارض و حقوق گمرکی	۰/۲۰۶	۲
نرخ ناسازگاری		۰/۰۱	

منبع: محاسبات محقق

اولویت‌بندی معیارهای تولید ناخالص داخلی

در راستای بررسی نقش گمرک در تولید ناخالص داخلی به‌عنوان پنجمین شاخص امنیت اقتصادی، ۷ معیار در نظر گرفته شد. همان‌طور که در جدول ۸ قابل مشاهده است، نرخ ناسازگاری ۰/۰۱ بوده و در دامنه مجاز قرار دارد. براساس اولویت‌بندی معیارهای تولید ناخالص داخلی از دیدگاه خبرگان، "ثبات در سیاست‌گذاری‌های گمرکی" و "ثبات و وحدت رویه در قوانین و مقررات گمرکی" برای بهبود فضای کسب‌وکار و در نتیجه، بهبود تولید ناخالص داخلی از مهم‌ترین نقش‌های گمرک در افزایش تولید ناخالص داخلی است. به‌طوری‌که دو معیار داده‌شده در مجموع ۵۴/۸ درصد از وزن عوامل مؤثر بر تولید ناخالص داخلی را تشکیل می‌دهند.

جدول ۸: برآورد وزن معیارهای مؤثر بر تولید ناخالص داخلی در راستای نقش گمرک در امنیت اقتصادی

ردیف	فعالیت	وزن محاسباتی	رتبه
۱	ارائه تسهیلات ویژه و ترخیص نسبه برای واردات مواد اولیه و واسطه‌ای شرکت‌های تولیدی	۰/۰۶۵	۴
۲	حذف کاغذ بازی و بوروکراسی‌های زائد توسط گمرک برای افزایش سرمایه‌گذاری خارجی	۰/۱۰۷	۳
۳	ثبات در سیاست‌گذاری‌های گمرکی برای بهبود فضای کسب‌وکار	۰/۲۷۴	۱
۴	حذف تسهیلات ضمانت‌نامه‌ای برای ورود کالاهایی که مشابه داخلی دارند	۰/۰۶۵	۴
۵	ثبات و وحدت رویه در قوانین و مقررات گمرکی برای بهبود فضای کسب‌وکار	۰/۲۷۴	۱
۶	حفظ و ارتقای قدرت رقابت‌پذیری محصولات بخش‌های مختلف اقتصادی کشور با اجرای دقیق مفاد قوانین و مقررات گمرکی	۰/۱۷۲	۲
۷	راه‌اندازی پنجره واحد تجارت فرامرزی برای بهبود فضای کسب‌وکار و متعاقب آن افزایش تولید ناخالص داخلی	۰/۰۴۲	۵
	نرخ ناسازگاری	۰/۰۱	

منبع: محاسبات محقق

اولویت‌بندی معیارهای مقاوم‌سازی اقتصاد کشور

در پایان، مقاوم‌سازی اقتصاد به‌عنوان ششمین شاخص امنیت اقتصادی مورد بررسی قرار گرفت که نتایج مربوط به آن در جدول ۹ قابل مشاهده است. همان‌طور که نتایج، نشان می‌دهد، مهم‌ترین معیار مؤثر بر مقاوم‌سازی اقتصاد از دیدگاه خبرگان فعال در بخش گمرک جمهوری اسلامی ایران، اجرای دقیق قوانین و مقررات بهداشتی برای جلوگیری از ورود کالاهای ناسالم و مضر به کشور است. این معیار ۴۱/۵ درصد از وزن عوامل مؤثر بر شاخص موردنظر را تشکیل می‌دهد. در جایگاه دوم، ایجاد پنجره واحد تجارت فرامرزی و ارتباط نظام‌مند و برخط با سازمان‌های مجوزدهنده با وزن ۲۵/۷ درصد قرار دارد. در واقع، ایجاد پنجره واحد تجارت فرامرزی و ارتباط نظام‌مند و برخط با سازمان‌های مجوزدهنده نظیر وزارت جهاد کشاورزی و سازمان غذا و دارو و غیره، از جعل مجوزها جلوگیری کرده و از محصولات کشاورزی، دامی و دارویی کشور حمایت می‌نماید. تأمین حقوق مالکیت دولت بر تجارت خارجی با اجرای دقیق قوانین و مقررات گمرکی با وزن ۱۵/۳ درصد در جایگاه

سوم و دو معیار اتخاذ و اجرای سیاست‌های گمرکی مشوق صادرات و تحدید واردات برای بهبود ترازپرداخت‌های کشور و اتخاذ سیاست‌های مناسب برای محدودیت ورود کالاهای مصرفی مشابه تولید داخلی به صورت مشترک و با وزن ۸/۸ درصد در جایگاه چهارم قرار دارند.

جدول ۹: برآورد وزن معیارهای مؤثر بر مقاومت‌سازی اقتصاد در راستای نقش گمرک در امنیت اقتصادی

ردیف	فعالیت	وزن محاسباتی	رتبه
۱	اجرای دقیق قوانین و مقررات بهداشتی برای جلوگیری از ورود کالاهای ناسالم و مضر به کشور	۰/۴۱۵	۱
۲	تأمین حقوق مالکیت دولت بر تجارت خارجی با اجرای دقیق قوانین و مقررات گمرکی	۰/۱۵۳	۳
۳	اتخاذ و اجرای سیاست‌های گمرکی مشوق صادرات و تحدید واردات برای بهبود تراز پرداخت‌های کشور	۰/۰۸۸	۴
۴	اتخاذ سیاست‌های مناسب برای محدودیت ورود کالاهای مصرفی مشابه تولید داخلی	۰/۰۸۸	۴
۵	ایجاد پنجره واحد تجارت فرامرزی و ارتباط نظام‌مند و برخط با سازمان‌های مجوزدهنده	۰/۲۵۷	۲
نرخ ناسازگاری		۰/۰۰۸۱۹	

منبع: محاسبات محقق

نتیجه‌گیری

کشورهای سلطه‌گر در ادامه حربه‌های به‌کارگرفته علیه انقلاب اسلامی، اکنون از مسیر جبهه اقتصادی وارد شده‌اند. نقاط ضعف موجود در اقتصاد کشور از نظر وابستگی به درآمدهای نفتی، اتکای مصرف به واردات و وابستگی از نظر برخی قطعات و فناوری، این امید را برای آنها به وجود آورده است تا امروز، از حربه فشار و تحریم اقتصادی و با سلاح اقتصادی بدنبال یک‌سری اهداف و از آن جمله تغییر رفتار سیاسی جمهوری اسلامی ایران در عرصه‌های بین‌المللی باشند. به اعتقاد رهبر معظم انقلاب:

"مشکل ما، مشکل تاریخی ما، مشکل بازمانده ما از دوران‌های طاغوتی، وابستگی اقتصاد ما به نفت است؛ این موجب شده است که ما در زمینه مسائل اقتصادی، دغدغه امنیت را در همه دوران‌ها، زیاد داشته باشیم؛ قیمت نفت کم شد، زیاد شد، فروش نفت ممنوع شد، رفت و آمد نفت مشکل شد، فلان مشتری نفت، پول ما را نداد. وقتی همه چیز

بر محور نفت در اقتصاد می‌چرخد، اقتصاد ناامن است؛ اقتصاد هم بایستی امن بشود. این جمله را در اینجا گفتم به‌خاطر اینکه ولو محیط نظامی، محیط اقتصادی نیست، اما اهمیت امنیت برای همه بخش‌ها معلوم بشود؛ حتی برای مسئله اقتصاد که علی‌الظاهر به کسوت سربازی و لباس ارتشی و سپاهی ارتباطی ندارد" (بیانات امام خامنه‌ای (مدظله) در جمع دانش‌آموختگان دانشگاه‌های افسری ارتش، ۱۳۹۶/۸/۳).

مرزبان اقتصادی کشور در راستای دغدغه رهبر معظم انقلاب در خصوص کاهش وابستگی به صادرات نفت، افزایش صادرات غیرنفتی و در نتیجه تقویت امنیت اقتصادی کشور جایگاه راهبری دارد و با ایفای نقش، می‌تواند در راه رسیدن به اقتصادی پویا، اما مقاوم در برابر تکان‌های خارجی، تأثیر بسزایی داشته باشد. این سازمان از طریق تسهیل تجارت و ساده‌سازی رویه‌های گمرکی می‌تواند با کاهش زمان تشریفات گمرکی و به تبع آن کاهش هزینه‌ها، قدرت رقابتی تولیدکنندگان و رفاه مصرف‌کننده را ارتقا دهد. علت آن است که به‌ازای هر روز تأخیر در واردات و صادرات کالا، هزینه اضافه به واردکننده و صادرکننده تحمیل می‌شود. همچنین به‌دلیل وابستگی تولید کشور به کالاهای سرمایه‌ای، مواد اولیه و واسطه‌ای وارداتی و سهم بالای این کالاها در واردات کشور، نقش گمرک در تولید ملی مهم بوده و می‌تواند با تسهیل امور مربوط به صادرات کالاها و خدمات موجب تقویت بخش‌های تولیدی صادراتی شود. بنابراین، ایجاب می‌نماید که نخست، گمرک به‌عنوان مرزبان اقتصادی جمهوری اسلامی ایران در جایگاه مناسب خود قرار گیرد تا با تنظیم برنامه‌ها و سیاست‌های صحیح اقتصادی به‌عنوان ابزاری مناسب در تحقق هدف‌ها و برنامه‌هایی که جهت توسعه اقتصادی کشور و همچنین امنیت اقتصادی کشور است، ایفای نقش نماید.

همان‌طور که، نتایج نشان می‌دهد بین شاخص‌های امنیت اقتصادی، تولید ناخالص داخلی، مهم‌ترین بُعد امنیت اقتصادی از دیدگاه خبرگان فعال در حوزه گمرکی و تجاری است. با عنایت به سخن رهبر معظم انقلاب نیز، "تولید ملی، اساس و حلقه اساسی پیشرفت اقتصاد است" (بیانات رهبر معظم انقلاب در حرم مطهر رضوی، ۱۳۹۳/۱/۱). بنابراین، گمرک جمهوری اسلامی وظیفه خطیری در حمایت از تولید داخلی دارد. در همین راستا، براساس معیارهای تولید ناخالص داخلی، ثبات در سیاست‌گذاری‌های گمرکی و همچنین ثبات و وحدت رویه در قوانین و مقررات گمرکی، برای بهبود فضای کسب‌وکار، مهم‌ترین نقش گمرک بر تولید ناخالص داخلی است؛ به‌طوری‌که با تعیین وزن نهایی دو معیار مورد نظر (ضرب وزن تولید ناخالص داخلی و وزن معیارها) می‌توان دریافت که وزن هر کدام از معیارهای مورد نظر بین تمامی معیارهای مورد بررسی ۹/۳ درصد است. براین‌اساس، توجه

به ثبات در سیاست‌های گمرکی و وحدت رویه در قوانین و مقررات گمرکی می‌تواند به ایجاد امنیت در فضای کسب‌وکار منجر شود. این مسئله در نهایت با بهبود فضای کسب‌وکار به افزایش تولید ناخالص داخلی ختم می‌شود. در واقع، براساس دیدگاه خبرگان گمرکی در صورتی که گمرک دو معیار موردنظر را در دستور کار و اولویت مسائل گمرکی قرار دهد، بیشترین نقش را در بهبود امنیت اقتصادی کشور ایفا می‌نماید.

اصولاً هدف هر نهاد و سازمانی در ایران اسلامی حرکت در جهت مقاوم‌سازی اقتصاد است. گمرک نیز در راستای امنیت اقتصادی، باید به مقاوم‌سازی اقتصاد توجه کافی داشته باشد. در همین راستا اجرای دقیق قوانین و مقررات بهداشتی برای جلوگیری از ورود کالاهای ناسالم و مضر به کشور و همچنین ایجاد پنجره واحد تجارت فرامرزی و ارتباط نظام‌مند و برخط با سازمان‌های مجوزدهنده نقش اساسی در مقاوم‌سازی اقتصاد خواهد داشت. ارتباطات نظام‌مند فرایند تجزیه و تحلیل نتایج گذشته تصمیم‌گیری برای بهبود مشکلات موجود در سامانه را بهبود می‌بخشد. از طرفی، ورود کالاهای مضر به کشور می‌تواند روند رشد یک کشور را کندتر کند. نکته‌ای که می‌توان از نتایج مطالعه حاضر دریافت این است که براساس دیدگاه خبرگان حوزه تجاری - گمرکی و براساس آمار، گمرک در زمینه اقتصاد مقاومتی و در چارچوب دستیابی به اقتصاد مقاوم برای بهبود امنیت اقتصادی کشور با جایگاه مطلوب فاصله زیادی دارد. عدم توجه کافی به این مسئله ممکن است به امنیت اقتصادی کشور در بلندمدت آسیب جدی برساند. براین اساس، نقش گمرک در مقاوم‌سازی اقتصاد کشور باید بیش‌ازپیش مورد توجه قرار گیرد و تقویت شود.

باعنایت به اهمیت وضعیت موجود و لزوم حرکت هماهنگ در جهت برنامه‌های اقتصادی مقاومتی و نقش مهم گمرک در این راستا و در اجرای قانون مقررات صادرات و واردات، ایجاب می‌نماید که نخست، گمرک جمهوری اسلامی ایران در جایگاه مناسب خود قرار گیرد تا با تنظیم برنامه‌ها و سیاست‌های صحیح اقتصادی به‌عنوان ابزاری مناسب در تحقق هدف‌ها و برنامه‌هایی که جهت توسعه اقتصادی کشور و همچنین امنیت اقتصادی کشور ترسیم می‌شوند، به کار رود. در نهایت با توجه به اینکه گمرک جمهوری اسلامی ایران شریان اصلی تجارت کشور است، براین اساس، تجزیه و تحلیل و توسعه فناوری‌های نوآورانه می‌تواند نقش مؤثری در بهبود عملکرد گمرک داشته باشد. به تبع بهبود عملکرد گمرک، امنیت اقتصادی کشور نیز تقویت خواهد شد و در همین راستا، به سیاست‌های اقتصاد مقاومتی نیز دست خواهیم یافت. همان‌طور که از نتایج مشخص است، گمرک بر ابعاد امنیت اقتصادی مورد بررسی دارای تأثیر معنی‌دار است. براین اساس، برای تقویت نقش گمرک و بهبود امنیت اقتصادی کشور، می‌توان پیشنهادهایی مطرح کرد.

۱. بهره‌گیری مناسب از ابزارهای اقتصادی و فعال‌تر عمل‌کردن در سازمان‌های بین‌المللی تجاری مانند سازمان جهانی گمرک (WCO)، سازمان تجارت جهانی (WTO) و... با هدف کاهش اثر تحریم‌های اقتصادی؛
۲. بررسی تطبیقی عملکرد گمرک جمهوری اسلامی ایران با برترین گمرک‌های دنیا براساس شاخص عملکرد لجستیکی بانک جهانی در جهت بهبود فضای کسب‌وکار و ارتقای امنیت اقتصادی کشور؛
۳. توجه ویژه به جایگاه گمرک جمهوری اسلامی ایران در مبارزه با جرایم سازمان‌یافته، تروریسم و پولشویی برای کمک به تقویت امنیت ملی کشور؛
۴. بررسی موانع و چالش‌های گمرکی و انگیزه‌های قاچاق کالا به جهت نقش پررنگ آن بر امنیت اقتصادی یکی دیگر از چالش‌های گمرک است که بررسی آن اهمیت بسزایی دارد.

منابع

- امام خامنه‌ای(مدظله) (۱۳۹۶)، بیانات در جمع دانش‌آموختگان دانشگاه‌های افسری ارتش، ۱۳۹۶/۸/۳.
- افتخاری، اصغر (۱۳۸۰)، ساخت دولتی امنیت ملی، فصلنامه مطالعات راهبردی، سال چهارم، شماره ۳: ۲۷۹ - ۲۵۷.
- باقری چوکامی، سیامک (۱۳۹۳)، ارزش ضدامنیتی جریان‌سازی افراط و تکفیر باتأکید بر تئوری جنگ تمدن‌ها، فصلنامه پژوهش‌های حفاظتی - امنیتی دانشگاه جامع امام حسین(علیه السلام)، سال سوم، شماره ۱۱ پاییز ۱۳۹۳: ۲۹ - ۶۱.
- برومند، شهزاد (۱۳۸۷)، امنیت اقتصادی در ایران و چند کشور منتخب، تهران: مرکز پژوهش‌ها مجلس شورای اسلامی.
- جعفری صمیمی، احمد و اختیاری، شهرام (۱۳۸۸)، تأثیر امنیت اقتصادی بر فرایند رشد اقتصادی در کشورهای عضو کنفرانس اسلامی باتأکید بر ایران، فصلنامه اقتصاد مالی، دوره ۲، شماره ۳: ۹۱ - ۷۰.
- جهانگیری، ساناز و حیدری، محمود (۱۳۹۴)، بررسی نقش گمرک الکترونیکی بر تسهیل صادرات از دیدگاه کارشناسان و صادرکنندگان در استان آذربایجان غربی، فصلنامه تبلیغات و بازاریابی، شماره ۱: ۱۱۰ - ۱۰۳.
- دانشفر، محمدحسین؛ مقدم، محمدرضا؛ سیف، اله‌مراد؛ مبینی دهکردی، علی و اصولی، علی (۱۳۹۶)، بررسی تجارب جهانی در زمینه مقاوم‌سازی اقتصادی در صنعت نفت‌وگاز، فصلنامه مطالعات راهبردی بسیج، سال ۲۰، شماره ۷۴: ۹۰ - ۶۳.
- رفعتی، محمدرضا (۱۳۷۷)، قاچاق کالا، نشریه بررسی‌های بازرگانی، شماره ۱۳۵.

- رودری، سهیل و قاسمی، حمیدرضا (۱۳۹۶)، نقش صادرات غیرنفتی در تحقق اقتصاد مقاومتی در چارچوب برنامه ششم توسعه، دبیرخانه کمیسیون‌های تخصصی مجامع و شوراهای اتاق ایران، کمیسیون توسعه صادرات.
- سالواتوره، دومنیک (۱۳۹۳)، *تئوری و مسائل اقتصاد بین‌الملل*، ترجمه حسن گلریز و هدایت ایران‌پرور، تهران: نشر نی.
- ستاد مبارزه با قاچاق کالا و ارز (۱۳۹۶)، *سالنامه آماری ستاد مبارزه با قاچاق کالا و ارز*.
- سویزی، محسن و محمدی، فریبرز (۱۳۹۰)، نقش سرمایه اجتماعی در تأمین امنیت سرمایه‌گذاری، *فصلنامه سیاست‌گذاری*، سال دوم، شماره سوم: ۱۴۶ - ۱۱۹.
- سیف، اله‌مراد (۱۳۸۹)، *مفهوم‌شناسی امنیت اقتصادی*، *فصلنامه آفاق امنیت*، سال ۳، شماره ۷: ۳۵ - ۷.
- صیادزاده، علی؛ فرجام‌نیا، ایمان؛ حجاریان، عقیفه و طاهری، بهمن (۱۳۹۲)، تأثیر کسری بودجه بر امنیت اقتصادی ایران، *فصلنامه مطالعات راهبردی*، شماره ۶۰: ۱۲۳ - ۹۱.
- طباطبایی، علی و ثابتی، عباس (۱۳۸۹)، سازمان جهانی گمرک با رویکرد بررسی موانع پیش روی گمرک جمهوری اسلامی ایران در این سازمان، *فصلنامه مطالعات روابط بین‌الملل*، دوره ۳، شماره ۱۳: ۱۶۶ - ۱۲۵.
- فینی‌زاده بیگدلی، جعفر و همکاران (۱۳۹۵)، بررسی ویژگی‌های امنیتی‌شدن یک پدیده (موضوع) در جمهوری اسلامی ایران، *فصلنامه پژوهش‌های حفاظتی - امنیتی دانشگاه جامع امام حسین (علیه السلام)*، سال پنجم، شماره ۱۷: ۱۳۸ - ۱۱۱.
- قاسمی، فرهاد (۱۳۹۰)، *نظریه‌های روابط بین‌الملل و مطالعات منطقه‌ای*، تهران: نشر میزان.
- گمرک جمهوری اسلامی ایران (۱۳۹۶) *نشریه تخصصی گمرک*، شماره ۷۱۱: ۳۶ - ۱.
- گمرک جمهوری اسلامی ایران (۱۳۹۶)، *نشریه تخصصی گمرک*، شماره ۸۲۳: ۲۴ - ۱.
- ماندل، رابرت، (۱۳۸۷)، *چهره متغیر امنیت ملی*، ترجمه پژوهشکده مطالعات راهبردی، تهران: پژوهشکده مطالعات راهبردی.
- محمدی، افشین (۱۳۷۷)، *برآورد آثار اقتصادی فرار از مالیات در ایران*، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه شهید بهشتی.
- معاونت طرح و برنامه گمرک (۱۳۸۱)، *بررسی پدیده قاچاق کالا و راهکارهایی برای مبارزه با آن*، معاونت طرح و برنامه گمرک.
- معمارنژاد، عباس؛ شیری، بهزاد و کاخکی، حسن (۱۳۹۲)، *نظام گمرکی و ضرورت‌های تحول آن*، مبنای، برنامه‌ها و اقدامات انجام‌شده، *سیاست‌های مالی و اقتصادی*، سال ۱، شماره ۲: ۱۴۲ - ۱۲۱.
- موسوی زنور، موسی (۱۳۹۳)، *رابطه امنیت ملی و تجارت بین‌الملل مطالعه موردی*، امنیت اقتصادی جمهوری اسلامی ایران در پرتو تجارت بین‌الملل، *مطالعات راهبردی و سیاست‌گذاری عمومی*، دوره ۵، شماره ۱۴: ۱۴۲ - ۱۰۹.

- نبوی، سید مرتضی و همکاران (۱۳۹۷)، الگوی راهبردی اقتدار اقتصادی جمهوری اسلامی ایران در چارچوب سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی، فصلنامه امنیت ملی، دوره ۲۸، شماره ۲۸: ۷۰ - ۴۱.

- نورمحمدی، خسرو (۱۳۸۳)، بررسی قاچاق کالا و راهکارهای هدایت فعالیت‌های قاچاق به مسیرهای قانونی و رسمی، تهران: معاونت پژوهشی جهاد دانشگاهی دانشگاه تهران.
- نوری، جعفر (۱۳۸۳)، پیامدهای اقتصادی و راهکارهای کنترل پدیده قاچاق، تعزیرات حکومتی.

- نهبوندیان، محمد (۱۳۷۷)، آثار قاچاق در اقتصاد کشور، نشریه گام چهارم، شماره اول.
- وایلد، دیوید؛ هیویت، تام و جانسون، هیزل (۱۳۷۷)، صنعتی‌شدن و توسعه، ترجمه طاهره قادری، تهران: انتشارات دانشگاه علامه طباطبایی.

- وطن‌پور، علی‌رضا (۱۳۸۷)، قاچاق کالا و تأثیر آن بر امنیت اقتصادی کشور، فصلنامه کارآگاه، دور دوم، شماره سوم: ۹۳ - ۶۹.

- وفادار، علی‌رضا و بوداگی، حسین (۱۳۹۴)، بررسی رابطه بین تسهیل تجارت خارجی با میزان شفافیت قوانین و مقررات صادرات و واردات و قانون امور گمرکی، دومین کنفرانس بین‌المللی مدیریت در قرن ۲۱، تبریز.

- همدمی خطبه‌سرا، ابوالفضل (۱۳۸۷)، فساد مالی: علل، زمینه‌ها و راهبردهای مبارزه با آن، چاپ دوم، تهران: پژوهشکده مطالعات راهبردی.

- Afanasieva, V., Ivanov, L., & Yanushkevych, D. (2017). *Modern Approaches to Risk Management and Their Use in Customs*. *Траектория науки*, 3 (4).

- Alesina, A., & Perotti, R. (1996). Income distribution, political instability, and investment. *European economic review*, 40(6), 1203-1228.

- Brunetti, A., Kisunko, G., & Weder, B. (1998). Credibility of rules and economic growth: Evidence from a worldwide survey of the private sector. *The World Bank Economic Review*, 12(3), 353-384.

- Cantens, T., & Raballand, G. (2017). *Cross-Border Trade, Insecurity and the Role of Customs: Some Lessons from Six Field Studies in (Post-) Conflict Regions*.

- Jones, V. C., & Rosenblum, M. R. (2013). *US Customs and Border Protection: Trade facilitation, enforcement, and security*.

- Mafurutu, R. (2015). *A study to clarify the role of customs risk management in facilitating cross-border trade at the Beit-Bridge border post: a case of the Zimbabwe Revenue Authority from 2001 to 2014* (Doctoral dissertation, University of Cape Town).

- Mashiri, E. Sebele-Mpofu, F. Y. (2015), Illicit trade, economic growth and the role of Customs: a literature review, *International Network of Customs Universities*, Vol. 9 Available at:

[http://worldcustomsjournal.org/Archives/Volume 9, Number 2 \(Sep 2015\)/1784 01 WCJ v9n2 Mashiri & Sebele.pdf](http://worldcustomsjournal.org/Archives/Volume 9, Number 2 (Sep 2015)/1784 01 WCJ v9n2 Mashiri & Sebele.pdf)

– Poirson, M. H. (1998). *Economic security, private investment, and growth in developing countries*. International Monetary Fund.

– Salajeghe, S. (2016). *Role of Modern Technologies monitoring the import and export of articles in preventing the customs offenses*. International Journal of Humanities and Cultural Studies (IJHCS) ISSN 2356-5926, 1(1), 489-495.

– Świerczyńska, J. (2016). The reduction of barriers in customs as one of the measures taken by the customs service in the proces of ensuring security and safety of trade. *Studia Ekonomiczne*, 266, 212-222.

– Tefera, M. (2016). *The Challenges of Customs in Export Trade Facilitation: The Case of Ethiopian Revenues and Customs Authority Dire Dawa Branch Office* (Doctoral dissertation, Addis Ababa University).

– Udovič, Boštjan. (2006) “ *Economic Security: Large and Small States in Enlarged European Union*”, University of Ljubljana, Faculty of Social Sciences, Centre of International Relations. Available at: [http://www.ceeisaconf. ut.ee/orb. aw/class=file/action=preview/ id=164145/Udovic.doc](http://www.ceeisaconf.ut.ee/orb.aw/class=file/action=preview/id=164145/Udovic.doc)

– UNCTAD. (2006). ICT Solvetions to Facilitate Trade at Border Crossings and in Ports. *United Nations Conference Trade and Development, Expert Meeting on ICT Solutions to Facilitate Trade at Border Crossings and in Ports*, Geneva, 16-18 October

– Wysokińska, Z. (2013). Transition To A Green Economy In The Context Of Selected European And Global Requirements For Sustainable Development. *Comparative Economic Research*, 16(4), 203-226.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

